

УДК 81-116

ДИСТРИБУТИВНИЙ АНАЛІЗ І ДИСКУРС

Карашук А. Я.

Кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті розглядається поняття дискурсу в його історичному розвитку, а також роль дискурсу в дистрибутивному аналізі. Вводиться визначення ідеології як системи вузлових точок дискурсу, які взаємодіючи між собою, можуть створювати довготривалу фіксацію значень вузлових точок. Тимчасова фіксація значень являє собою дискурсивну систему, яка забезпечує ідеологію. Дискурс як тимчасова система значень являє собою структуру, дестабілізація якої є метою «ворожого» дискурсу. Іншими словами, ослаблення взаємин вузлових точок і їх значень є основною метою протидискурсу, що може спричинити фіксування нових значень вузлових точок традиційного дискурсу. Сам процес утримання значень вузлових точок, з одного боку, і спроба дестабілізації цих значень з іншого боку визначається як «дискурсивна війна», або «дискурсивна протидія». На сучасному етапі розвитку мас-медіа ми спостерігаємо не ідеологічні війни, і тим більше, не інформаційні війни, а радше боротьбу дискурсів за фіксацію своїх значень. Подання «інформаційних воїн» через боротьбу за фіксування «своїх» значень вузлових точок дозволяє значно спростити процес контролю за медіапростором, автоматизувати контроль конотації основних вузлових точок, використовувати планування поступової деконструкції значень вузлових точок. Роль дистрибутивного аналізу дозволяє пов'язати тексти дискурсу з математичними моделями, які в свою чергу дозволяють відносити ті чи інші тексти до факторів впливу на конотацію різних вузлових точок. Побудова шляхом дистрибуції моделей дозволяє не тільки аналіз текстів дискурсу, а й дозволяє породжувати тексти дискурсу у заданому напрямку деконструкції або підсилення значень основних вузлових точок.

Ключові слова: дискурсивні війни, дискурсивне протистояння, вузлові точки, ідеологія, дистрибутивний аналіз.

Постановка проблеми. Традиційно вважається, що ми перебуваємо на етапі інформаційних воїн, в яких використовуються ЗМІ, ідеологія і пропаганда різних держав та блоків. Помітно також, що деякі гравці, незважаючи на повний контроль над ЗМІ та ідеологією, програють у цих інформаційних війнах. Проблема полягає у тому, що у XXI столітті поняття ідеології вже майже не існує, а інформаційні війни розглядаються з точки зору дискурсивного протистояння основних гравців. Натомість в ідеології використовується система дискурсивних вузлових точок, яка контролює дискурс на певній території. Саме поділ ідеологічного простору на вузлові дискурсивні точки надає чітке розуміння, за якими напрямками буде проводитись деконструкція традиційного дискурсу, або навпаки – підсилення бажаної конотації вузлових точок традиційного (внутрішнього) дискурсу. Цей процес деконструкції/підсилення значень основних вузлових точок фактично і є дискурсивним протистоянням, або дискурсивною війною. Дистрибутивний аналіз дозволяє ввести зрозумілі системні інструменти контролю конотації вузлових точок, що дозволяє ефективно протидіяти втручанню у внутрішній дискурс та/або організувати деконструкцію вузлових точок «ворожого» дискурсу.

Мета статті – визначити основні поняття пов'язані з «дискурсивними війнами», окреслити роль дистрибутивного аналізу у «дискурс аналізі».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основними роботами, які визначили дискурс як елемент сучасного протистояння є роботи М. Йоргенсен, та Л. Філіпс [1]. Еволюцію поняття «ідеологія» та його взаємодію з дискурсом досліджували М. Пеше [2; 3], М. Фуко [4; 5] та Л. Альтюсер [6; 7].

Дослідження дискурс аналізу ґрунтується на роботах З. Харіса [8; 9], Е. Лаклау та Ш. Муфф [10].

На пострадянському просторі дослідження дистрибуції впроваджує видатний вчений Г. Мірам [11].

Основні результати дослідження. Основним результатом цієї роботи є визначення «дискурсивної війни», або «дискурсивного протистояння». Представлення ідеології як системи вузлових точок, які мають несталі значення. Висвітлення дистрибутивного аналізу як ефективний інструмент, що може дозволити формалізувати та автоматизувати контроль за конотацією вузлових точок дискурсу.

«Лінгвістика дуже тісно пов'язана з низкою інших наук, які часто запозичують у лінгвістики данні, або ж надають їй свої. Границі, що відокремлюють її від цих наук не завжди чітко простежуються».

Очевидно, що у сучасній науці міждисциплінарний характер різних галузей науки вийшов на більш високий якісний рівень, і це безпосередньо стосується лінгвістики. Існують дві сфери знань, які для дослідника дискурсу є спорідненими. З одного боку «мова є фактом соціальним», а з іншого боку «у мові все є психічним, включаючи її матеріальний та механічний прояв».

Теорія дискурсу поєднує підходи, запозичені з різних наук, відповідно, у зв'язку з цим може виникати певна термінологічна неузгодженість. Оскільки опис специфіки досліджуваного матеріалу неможливий без однозначного використання термінологічного апарату дослідження, розглянемо основні підходи до розуміння дискурсу, з'ясовуючи, як постає поняття «дискурс» з точки зору семантики та дистрибутивного аналізу.

У сучасній лінгвістиці термін «дискурс» нерідко використовують як синонім таких термінів, як «мовлення», «функціональний стиль», «текст». У самому загальному значенні «дискурс» сприймається як еквівалент «мовлення» у сосюрівському сенсі, тобто, як будь-яке висловлювання.

Для представників французької лінгвістичної школи (Е. Бенвеніст, М. Фуко), дискурс – це тип висловлювання, властивий певній соціально-політичній групі чи епосі. Е. Бенвеніст називає «дискурсом» мовлення, що належить мовцю (на відміну від розповідання, яке розгортається без експліцитного втручання суб'єкта висловлювання).

З. С. Харріс під «дискурсом» розуміє «одиницю мовлення за розмірами більшу за фразу, що виступає об'єктом дослідження «граматики тексту», яка вивчає послідовність окремих висловлювань».

Згідно Р. Водаку, дискурс – це «соціальна дія в історичному контексті». М. Фуко використовував термін «дискурс» для визначення типів мислення, Ч. Кноблок вважав, що «дискурс не відображає світ, а формує його, є суттю пізнання та самовираження».

Сучасна лінгвістика розрізняє формальний та функціональний підхід до визначення дискурсу. З позиції формального підходу, дискурс постає як «мова вищого рівня або над-рівня речення» («language beyond the sentence»). Д. Шіфрін вважає дискурс «мовою над реченням» (language above the sentence).

У роботах Г. Орлова дискурс розглядається як «категорія природного мовлення, що матеріалізується у формі усного або письмового мовленевого твору, який є відносно за-

вершеним з точки зору смислового та структурного відношення, довжина якого варіює від синтагматичного поєднання до цілого твору».

З точки зору функціонального підходу, дискурс – це будь-яке використання мови, де дискурс – це процес, а текст – результат цього процесу.

У дискурс-аналізі розрізняються поняття «дискурс» та «висловлювання». Дискурсом вважається висловлювання з точки зору механізму дискурсу, який їм керує, висловлюванням – послідовність фраз, що містяться між двома семантичними пробілами (зупинками у комунікації). Текст розглядається з точки зору лінгвістичного дослідження умов його продукування, що і визначає цей текст як дискурс.

Ось чому «дискурс» для дискурс-аналізу є теоретичним об'єктом, який спонукає до роздумів про відношення мови та ідеології, та «розчиняє» мову в ідеології.

Предметом дослідження дискурс-аналізу є тексти, що продукуються в інституційних рамках; які, в свою чергу, накладають обмеження на акти висловлювання. Ці тексти мають специфічну інтелектуальну, історичну та соціальну спрямованість, та є питомою частиною соціального інституту, який «визначає для цієї соціальної, економічної, географічної або лінгвістичної сфери умови дії актів висловлювання».

Французька школа дискурсу та дискурс-аналізу розглядає дискурс як науку, що знаходиться на перетині ідеології, психоаналізу, історії, соціальної психології, та комунікації.

На думку З. С. Харріса, дискурс являє собою зв'язне мовлення, текст у всіх його аспектах.

Термін «дискурс» є багатозначним, але його численні визначення не суперечать, а доповнюють одне одного.

Об'єднуючи існуючі визначення дискурсу, виділимо ключові його характеристики: процесуальність, суб'єктивність, когерентність, залежність від комунікативної ситуації і прагматичного контексту, цілеспрямованість.

На відміну від дискурсу як процесу, писемний текст розглядається як явище статичне. З. Я. Тураєва зазначає, що «як якась об'єктивна реальність, текст існує в певних параметрах поза свідомістю творця і сприймаючого його суб'єкта. У цьому сенсі він представляє собою закриту систему, для якої характерний стан спокою». Текст як «твір мовленнєвого творчого процесу, складається з назви (заголовку) і ряду особливих одиниць (понадфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку», а також як об'єктивно існуючий факт дійсності, може розглядатися як зафіксований продукт дискурсу.

У цій роботі під терміном «дискурс» розуміється сукупність текстів, об'єднаних однією тематикою та прагматичною установкою.

Сучасними філософськими та лінгвістичними дослідженнями встановлені різноманітні критерії та принципи типології дискурсу (М. Фуко, Л. Альтюссер, М. Йоргенсен, Н. Феркло, Ш. Муфф).

У залежності від сфери функціонування, виділяють типи дискурсу: так, існує рекламний, політичний, педагогічний, побутової, науковий та інші типи дискурсу.

Останнім часом актуальність набув лінгвокультурний підхід до дослідження дискурсу. Основною категорією, через яку описується лінгвокультурна природа дискурсу, є категорія «концепту».

Експериментальною базою дисертаційного дослідження послуговували тексти, які змістовно є текстами політичного письмового дискурсу, автохтонним для якого є лінгвокультурний концепт «політичне звернення».

Слід зазначити, що розвиток офіційно-ділового стилю французької мови відрізняється відносною стабільністю і традиційністю. Цим пояснюється і той факт, що в текстах цього стилю наявні архаїзми і канцелярські штампи, які вийшли з ужитку в інших функціональних стилях.

Стиль суспільно-політичного дискурсу є неоднорідним. Ця неоднорідність відрізняє тексти суспільно-політичного дискурсу від, наприклад, науково-технічних текстів, текстів законів або інших офіційних документів. Тематично політичний дискурс також досить різноманітний. У ньому розглядаються економічні, соціальні, юридичні, політичні, науково-технічні та інші проблеми. Як вказує В. В. Калюжна, саме екстралінгвістичні чинники (тематика, мета, спрямованість) впливають на вибір мовних засобів при створенні та перекладі таких текстів.

Основними стильовими рисами тексту суспільно-політичного дискурсу як зразка офіційно-ділового стилю є: логічність, об'єктивність, ясність, офіційність, неемоційність, точність, стереотипність, конкретність, знеособленість, узагальненість, строгість. Усі ці стильові риси яскраво проявляються в синтаксичних і лексичних особливостях текстів суспільно-політичного дискурсу. Так, наприклад, логічну послідовність текстів забезпечують такі синтаксичні особливості, як ускладнений синтаксис та чітка архітектоніка. Слід зазначити, що переважна більшість речень текстів суспільно-політичного дискурсу за синтаксичною будовою є складнопідрядними.

Складність макросинтаксичної будови текстів суспільно-політичного дискурсу зумовлюється такими чинниками, як забезпечення однозначності вираженого в них смислу і традицією. Однозначність досягається шляхом високої частоти вживання іменників і частих їх повторів в різних поєднаннях узгодженого і неузгодженого означення, виражених у французькій мові формами неузгодженого означення, пов'язаного за допомогою прийменника «de», і поєднання іменника з прикметником у формі узгодженого означення. При цьому особливістю французького політичного дискурсу можна вважати досить поширену препозицію прикметника іменнику у формах узгодженого означення, а також складні форми змішаного означення іменника (як у формі узгодженого означення в препозиції, так і з постпозиційним неузгодженим означенням). З цією ж метою використовуються додатки, обставини, означення у функції уточнення, вставні і вступні речення пояснювального і уточнюючого характеру.

В основі відомих нам підходів до дискурс-аналізу лежить загальне уявлення про активну роль способу спілкування у його створенні та розвитку соціальної дійсності.

Відзначені підходи до дискурс-аналізу є ключовими для дослідження комунікації, культури та суспільства. Вони застосовуються не лише для аналізу дискурсу, а й для аналізу різних сфер суспільного життя, навіть – соціальних інститутів та специфічних досліджень на кшталт досліджень ролі мови ЗМІ в розвитку суспільства і глобалізаційних процесах.

Аналіз дискурсу як розвитку структурного підходу до мови набуває особливого значення як на рівні політичного представництва, так і на рівні підготовки фахівців, які ставлять за мету побудувати дискурс, який би ефективно просував потрібну або «правильну» точку зору на висвітлення тих чи інших подій, що допомагає грамотно вибудувати проти дискурс, здатний контролювати не тільки адекватне сприйняття подій на території дії внутрішнього дискурсу, але також сприяє тому, щоб бути почутим і сприйнятим на території дії «ворожого» дискурсу.

Сучасний політичний дискурс використовує мову не лише як засіб існування та впливу, а й сам по собі стає мовою, зі своїми правилами і «словником», зміст якого змі-

нюється у залежності від поставленої мети і цільової аудиторії. Так, наприклад, сучасний політичний дискурс в країнах нещодавно визнаних демократіями має ряд спільних особливостей, які можна на рівні дослідження виділити в таке поняття, як семантичні інваріанти політико-дипломатичного дискурсу. Основні значення які мають «вузлові точки» (основні поняття) суспільно-політичного дискурсу цих країн визначаються дискурсами провідних демократій та колишніх «метрополій», які знаходяться у постійній дискурсивній боротьбі за надання «свого» значення «вузловим точкам» внутрішнього дискурсу країн, які нещодавно стали на шлях демократичних перетворень.

Висновки. Сучасні «інформаційні війни» набули форми «дискурсивного протистояння». Ідеологія як поняття перейшло у систему взаємопов'язаних вузлових точок з несталими значеннями. Збереження значень основних вузлових точок потребує чітко визначити основні вузлові точки внутрішнього дискурсу для збереження їх конотації. Для ефективної протидії та/або деконструкції вузлових точок «ворожого» дискурсу необхідно чітко визначати медійні плани поступової деконструкції з зазначенням реперів.

Список використаної літератури

1. Jorgensen Marianne and Louise Phillips. Discourse Analysis as Theory and Method / Jorgensen Marianne, Louise Phillips. – SAGE Publications, 2002.
2. Pêcheux Michel. Sur les contextes épistémologiques de l'analyse de discours / Michel Pêcheux // Mots, Octobre 1984, № 9. P. 7-17.
3. Pêcheux Michel. L'étrange miroir de l'analyse de discours / Michel Pêcheux // Langages, 15e année, № 62, 1981. P. 5-8.
4. Foucault M. Botschaften der Macht: der Foucault-Reader, Diskurse und Medien / M. Foucault. – Stuttgart, 1999.
5. Foucault, M. 1969. The Archaeology of Knowledge. Trans. A. M. Sheridan Smith / M. Foucault. – London and New York : Routledge, 2002.
6. Althusser L. Idéologie et appareils idéologiques d'Etat / L. Althusser. – La Pensée, 1970.
7. Althusser L. Lenin and Philosophy and other Essays / L. Althusser. – New York: Monthly Review Press, 1971.
8. Harris Z. Methods in structural linguistics / Z. Harris. – Chicago, 1951.
9. Harris Z. Discourse Analysis / Z. Harris // Language 28:1.
10. Laclau Ernesto and Mouffe Chantal / Laclau Ernesto. Mouffe Chantal. –Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics Second Edition VERSO London 2001.
11. Мирам Г. Э. Дистрибутивная модель синтаксиса и семантика научного текста для систем автоматической обработки информации / Г. Э. Мирам. – Москва : Московский педагогический университет, 1996.

DISTRIBUTIONAL ANALYSIS AND DISCOURSE

Andriy Karashchuk

Candidate of Sciences (Philology), Teacher of the Department of Foreign Languages of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The article discusses the concept of discourse in its historical development, and the role of discourse in the distributional analysis. The definition of ideology as a system of nodal points of the discourse, which while interacting, can create long-term fixation of nodal points values. Temporary fixation of values is a discursive system that forms ideology. Discourse as a temporary system of values is a structure of destabilization the purpose of which is «hostile» dis-*

course. In other words the weakening of the relationship of nodal points and their values is the main goal of «hostile» discourse, which may lead to fixation of the new values of the nodal points of the traditional discourse. Process of preservation of nodal points values, on the one hand, and the attempt to destabilize these values, on the other hand is defined as «the discursive war» or «discursive opposition». At the present stage of development of mass media, what we are witnessing is not actually an ideological war, neither an informational war, but rather the struggle of discourses for fixing its values. The idea of «informational wars» represented through the struggle for the fixation of the nodal points values can significantly simplify the process of the media space monitoring, the automated control of key nodal points connotations, as well as the planning of usage for gradual deconstruction of the nodal points values.

Key words: Discursive wars, discursive confrontation, nodal points, ideology and distributional analysis.

Referances

1. Jorgensen Marianne and Louise Phillips. Discourse Analysis as Theory and Method / Jorgensen Marianne, Louise Phillips. – SAGE Publications, 2002.
2. Pêcheux Michel. Sur les contextes épistémologiques de l'analyse de discours / Michel Pêcheux // Mots, Octobre 1984, № 9. P. 7-17.
3. Pêcheux Michel. L'étrange miroir de l'analyse de discours / Michel Pêcheux // Langages, 15e année, № 62, 1981. P. 5-8.
4. Foucault M. Botschaften der Macht: der Foucault-Reader, Diskurse und Medien / M. Foucault. – Stuttgart, 1999.
5. Foucault, M. 1969. The Archaeology of Knowledge. Trans. A. M. Sheridan Smith / M. Foucault. – London and New York: Routledge, 2002.
6. Althusser L. Idéologie et appareils idéologiques d'Etat / L. Althusser. – La Pensée, 1970.
7. Althusser L. Lenin and Philosophy and other Essays / L. Althusser. – New York: Monthly Review Press, 1971.
8. Harris Z. Methods in structural linguistics / Z. Harris. – Chicago, 1951.
9. Harris Z. Discourse Analysis / Z. Harris // Language 28:1.
10. Laclau Ernesto and Mouffe Chantal / Laclau Ernesto. Mouffe Chantal. –Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics Second Edition VERSO London 2001.
11. Miram G.E. Distributivnaya model' sintaksisa i semantika nauchnogo teksta dlya system avtomaticheskoy obrabotki informatsii / G. E. Miram. – Moskva : Mockovskiy pedagogicheskiy universitet, 1996.

ДИСТРИБУТИВНЫЙ АНАЛИЗ И ДИСКУРС

Карашук А. Я.

Кандидат филологических наук, преподаватель кафедры иностранных языков Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В статье рассматривается понятие дискурса в его историческом развитии, а также роль дискурса в дистрибутивном анализе. Вводится определение идеологии как системы узловых точек дискурса, которые взаимодействуя, могут создавать долговременную фиксацию значений узловых точек. Временная фиксация значений представляет собой дискурсивную систему, которая обеспечивает идеологию. Дискурс как временная система значений представляет собой структуру, дестабилизация которой является целью «враждебного» дискурса. Другими словами, ослабление взаимоотношений узловых точек и их значений является основной целью противодискурса, что может повлечь фиксирование новых значений узловых точек традиционного дискурса. Сам процесс удержания значений узловых точек, с одной стороны, и попытка дестабилизации этих значений с другой стороны определяется как «дискурсивная война», либо «дискурсивное противодействие». На современном этапе развития масс медиа мы наблюдаем не идеологические войны, и тем более, не информационные войны, а борьбу дискурсов за фиксацию своих значений. Представление «информационных воин» через борьбу

за фиксирование «своих» значений узловых точек позволяет значительно упростить процесс контроля за медиапространством, автоматизировать контроль коннотации основных узловых точек, использовать планирование постепенной деконструкции значений узловых точек.

Ключевые слова: дискурсивные войны, дискурсивное противостояние, узловые точки, идеология, дистрибутивный анализ.